

Korespondenční kontakty hraběte Jiřího Buquoye s evropskými vědci*

MICHAL MORAWETZ

Být součástí komunity vědců v první polovině 19. století bylo možné několika vzájemně provázanými způsoby. Intelektuálně mohli své myšlenky šířit ústně při osobních setkáních či přednáškách, vydáváním a šířením vlastních knih a článků, mohli se realizovat v učených společnostech. K významným způsobům odborné komunikace patřila také korespondence. Sloužila k navazování i udržování kontaktů, k řešení organizačních záležitostí, vědeckých otázek, k privátnímu i veřejnému předávání myšlenek. Umožňovala učencům být v kontaktu s vědeckými institucemi i mezi sebou samými. Bylo skrze ni možné šířit myšlenky bez ohledu na teritoriální, národní či náboženské hranice.¹

Autory učených pojednání se ve zkoumaném období stávali také někteří šlechtici. Zatímco jejich díla dochovaná v rukopisné podobě bývala nejčastěji určena užšímu okruhu známých, u jejich tištěných prací býval předpokládán mnohem širší okruh recipientů.² Mezi vědeckou komunitu se chtěl se svými zájmy prosadit i hrabě Jiří Buquoy (1781–1851). Jeho rozsáhlá pozůstalost dokládá, že k propagaci svých myšlenek používal nejen osobní kontakty, studijní cesty, vydávané knihy a články, ale také korespondenci. Dochovaný soubor 176 přijatých dopisů od 119 odesílatelů z let 1810–1830 budí oprávněně dojem, že hrabě nebyl s nikým v dlouhodobém

* Tato studie je prvním výstupem individuálního projektu *Odborné diskuse v korespondenci Jiřího Buquoye* Grantové agentury Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích č. 052/2014/H.

¹ V dějinách vědy bývá korespondence mezi učenici vnímána především jako důležitý doklad o jejich vzájemné komunikaci. K odborné korespondenci a jejím interpretacím srov. Karen LAMBRECHT, *Gelehrte Briefe: Sagan und das Korrespondentennetz von Johann Ignaz von Felbiger*, in: Marek Haľub – Anna Maňko-Matysiak (edd.), *Śląska republika uczonych – Schlesische Gelehrtenrepublik – Slezská vědecká obec, Wrocław 2004* (= Res publica doctorum Silesiaca 1), s. 302–324; Radu MĂRZA, *Bartolomeus Kopitar and Josef Dobrovský on Romanians*, *Transylvanian Review* 19, 2010, s. 107–120; Hanns-Peter NEUMANN, *The Social Role of an Enlightened German Philosopher: Christian Wolff (1679–1754) in His Correspondence with Ernst Christoph Count of Manteuffel*, in: Tatiana V. Artemyeva – Mikhail I. Mikeshin (edd.), *Intellectual and Political Elites of the Enlightenment*, Helsinki 2014 (= Collegium. Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences 16), s. 87–98. Odborné diskuse mezi filozofy studovala na základě korespondence Martina ONDO GREČENKOVÁ, *Windischgrätz a Condorcet. Příběh jednoho osvícenského projektu*, *Český časopis historický* 107, 2009, s. 569–598.

² Téma šlechtických autorů interpretačně uchopil Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011, zejména s. 275–285.

písemném styku.³ Přesto je soubor dostatečně reprezentativní k tomu, aby na něm bylo možné ukázat, jak využíval hrabě Buquoy korespondenci v odborné komunikaci, respektive na kterou skupinu vědců a z kterých zemí zaměřil snahy o propagaci svých názorů, jakým způsobem je oslovoval a jak byly jeho myšlenky přijímány.

Dopis jako pokračování ústní konverzace

V Buquoyově pozůstalosti jsou v poměrně malé míře zastoupeny dopisy od osob,⁴ se kterými se hrabě osobně setkal a jejichž započaté debaty pokračovaly po jejich rozloučení písemnou formou. Ústní hovory nebývají samozřejmě běžně

zaznamenávány, a tudíž představuje tento druh korespondence často jedině prameny, díky kterým si lze alespoň částečně udělat představu o obsahu konverzací. Buquoy se s osobnostmi vědeckého a kulturního života seznamoval v Praze, kde trávil zimní měsíce v malostranském paláci a během letních sezon využíval ke společenským setkáním a učeným debatám venkovská sídla v jihočeských Nových Hradech a v Červeném Hrádku u Jirkova.⁵ Právě zámek Červený Hrádek byl vhodným výchozím bodem také pro Buquoyovy cesty do lázeňských měst Teplic a Karlových Varů, kde bylo možné potkat významné osobnosti kulturního, politického a vědeckého života té doby.⁶ Mnozí představitelé domácí kulturní a vědecké obce této

² Dopisy v pozůstalosti Jiřího Buquoye jsou rozděleny na korespondenci s členy rodiny a příbuznými, s úředníky, služebníky a známými a konečně na korespondenci s jednotlivými učiteli, národohospodáři a odborníky. Předmětem této studie je poslední zmiňovaná skupina dopisů uložená ve Státním oblastním archivu (dále jen SOA) v Třeboni, Rodinném archivu (RA) Buquoyů, kart. 204. Výjimečně byly k výběru zařazeny i další dopisy ze stejného fondu či jiného archivu, které se svým obsahem vztahují rovněž k odborným otázkám. Na ně budou odkazovat další poznámky na příslušných místech textu.

⁴ Spíše na okraj poznamenejme, že formální styl odborných dopisů si držel formu, která se ustálila v raném novověku, a drobně se tím začal odlišovat od stylu soukromé korespondence. Dopisy obdržené Buquoyem začínají téměř vždy oslovením *Hochgeborner Herr Graf* a po vlastním (též strukturovaném) textu dopisu jsou zakončeny frází *Mit innigster Verehrung Ihr gehorsamster Diener* nebo její variací. K formální podobě dopisů v raném novověku srov. Beatrix BASTL, *Formen und Gattungen frühneuzeitlicher Briefe*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie* (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch, Wien – München 2004, s. 801–813, zvláště s. 801–804. K podobě soukromých dopisů na přelomu 18. a 19. století srov. I. CERNAN, *Šlechtická kultura*, s. 224–233; Milena LENDEROVÁ, *Svět Paulíny ze Schwarzenberku. Osobní korespondence jako historický pramen*, Jihočeský sborník historický 72, 2003, s. 208–218, zejména s. 217–218.

⁵ K Buquoyovu životu a kariéře podrobněji Ernst HIRSCH, *Graf Georg Buquoy. Ein vergessener Goetheanist*, Wien [1975] (= nevydaný strojepis Universitätsbibliothek Wien); Michal MORAWETZ, *Jádro filozofického názoru Jiřího Buquoye v kontextu romantické vědy*, České Budějovice 2013 (Diplomová práce), s. 22–39; Helga TURKOVÁ, *Zapomenutý polyhistor hrabě Jiří Buquoy*, Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 7, 1990, s. 131–165, zejména s. 133–147.

⁶ Společenskému životu v severočeských lázních ve sledovaném období se věnovala bohatá literatura. Srov. alespoň Margarete BUQUOY, *Begegnungen in Böhmen: Goethe, Buquoy, Tomaschek. Wissenschaft, gesellschaftliches Leben und Musik*, München 1987; Johannes URZIDIL, *Goethe v Čechách*, Příbram 2009.

možnosti hojně využívali a dochovaná korespondence ukazuje, že známosti ze severočeských lázeňských měst měly velký význam také pro Jiřího Buquoye.

Možnost využívat Červený Hrádek jako jedno ze svých sídel získal hrabě v červenci 1806 svatbou s Gabrielou von Rottenhan (1784–1863), jejímuž otcí tamní zámek patřil. Skutečnost, že začal zámek v Červeném Hrádku využívat pro jeho výhodnou polohu již brzy po svatbě, dokumentuje jeden z prvních doložitelných kontaktů – spojení s německým přírodovědcem a básníkem⁷ Johannem Wolfgangem Goethem (1749–1832).⁸ Hrabě Buquoy, který pobýval v létě 1813 v Červeném Hrádku, zaslal Goethemu svůj připravovaný článek o vlastním

refraktometru,⁹ Goethe ho 23. července toho roku obdržel a o čtyři dny později se sešli k diskusi. Na začátku srpna poslal Goethe Buquoyovi článek zpět s průvodním dopisem, ve kterém vysvětlil svůj pohled na zkoumaný problém lomu světelných paprsků.¹⁰ Jak dokládají Goethovo deníkové zápisky, jeho teorie barev a s tím související Buquoyův zájem o lom světla se staly tématem vzájemných hovorů i v první polovině srpna 1818 v Karlových Varech.¹¹

Karlovy Vary se staly svědkem i dalšího Buquoyova setkání s významným vědcem. Od července 1822 léčil v tamních lázních své problémy s opakovanými bolestmi hlavy Jöns Jakob Berzelius (1779–1848).¹² Společnost v té době již dobře známého

⁷ Lidé, kteří se pohybovali ve vědě první poloviny 19. století, mívali běžně široké zájmy, a literatura jim proto obvykle přisuzuje celou řadu rozmanitých profesí. V této studii jsou charakterizováni profesemi, které odpovídají tématům jejich kontaktu s hrabětem Buquoyem.

⁸ Oba muži se nejprve setkali v roce 1807 v Karlových Varech, o tři roky později tam také obnovili své kontakty. Významnější byla jejich setkání při Goethovo pobytech v Teplicích v letech 1812 a 1813. K jejich setkávání podrobněji M. BUQUOY, *Begegnungen*, s. 18–29; Robert TEICHL, *Goethe und Georg Graf von Buquoy*, *Chronik des Wiener Goethe-Vereins* 19, 1905, s. 17–30. Srov. též J. URZIDIL, *Goethe*, s. 95–98.

⁹ Buquoyův článek o refraktometru, tedy přístroji na měření lomu světla, vyšel následující rok v *Annalen der Physik*. Buquoy svůj přístroj nazýval *Aktinoklasometer*, případně *Strahlenbrechungsmesser*. Srov. Georg von BUQUOY, *Ein Instrument zur Bestimmung der irdischen Strahlenbrechung in jedem Standpunkte*, *Annalen der Physik*, 1814, Band 46, s. 307–314.

¹⁰ SOA v Treboni, RA Buquoyů, kart. 204, Johann Wolfgang Goethe Jiřímu Buquoyovi, Teplice 4. 8. 1813. K transliteraci dopisu srov. M. BUQUOY, *Begegnungen*, s. 19–20; R. TEICHL, *Goethe*, s. 19–20.

¹¹ Goethe daroval 12. 8. 1818 hraběti Buquoyovi na rozloučenou spisek *Zur Kenntniß der böhmischen Gebirge* s věnováním jako vzpomínku na společné výpravy a rozhovory. K věnování připojil čtyři verše z připravované sbírky *West-östlicher Divan*; lze upozornit, že jde o jediný dochovaný, možná dokonce vůbec první autograf tohoto díla. M. BUQUOY, *Begegnungen*, s. 26; přepis věnování TAMTÉŽ; reprodukce titulní strany TAMTÉŽ, s. 28; reprodukce a přepis též R. TEICHL, *Goethe*, s. 24 a 25. Originál uložen v SOA v Treboni, RA Buquoyů, kart. 204.

¹² Berzelius přijel do Karlových Varů společně se svým přítelem, finským skladatelem Bernhardem Crusellem (1775–1838) dne 9. 7. 1822 a ubytovali se v hotelu U Modrého lva. [ANONYM], *Liste der angekommenen Kur- und Badegäste in der königl. Stadt Kaiser-Karlsbad im Jahre 1822*, Karlsbad [1822], fol. 34, č. 905.

švédského chemika rádi vyhledávali vědci i umělci. Berzelius se tak díky tomu seznámil s mnoha osobnostmi, mezi něž patřil i Jiří Buquoy.¹³ Blížší podrobnosti o jejich kontaktu sice nejsou známy, víme ale, že Berzeliovův zdravotní stav se zlepšil po užívání karlovarské minerální vody. To zřejmě neuniklo hraběti Buquoyovi, který se tou dobou zajímal o alternativní způsoby léčby. Po návratu do Švédska analyzoval Berzelius vodu, kterou si dovezl z Karlových Varů a výsledek zaslal Buquoyovi.¹⁴ Z dopisu vysvětluje, že hraběte zajímalo složení vody kvůli jejímu možnému využití v homeopatii.

Homeopatií se Jiří Buquoy zabýval kolem roku 1820 intenzivně.¹⁵ V jedné ze svých knih s jejími principy argumentuje na podporu vlastní biologické teorie a její účinek vyzkoušel i prakticky. Kromě sebe nechal pomoci této metody léčit i svou manželku a dceru Gabrielu (1809–1841).¹⁶ Z častých zmínek o homeopatii v jeho přijaté korespondenci je evidentní, že v odborné komunitě byly jeho sympatie k tomuto, v rakouské monarchii tou dobou zakázanému,¹⁷ alternativnímu způsobu léčby známy. Mezi souhlasnými dopisy některých německých lékařů a farmako-

¹³ Henrik Gustaf SÖDERBAUM (ed.), *Jakob Berzelius. Selbstbiographische Aufzeichnungen*, Leipzig 1903, s. 80; Zdeněk NĚMEC (ed.), *Vlastní životopis Václava Jana Tomáška*, Praha 1941, s. 230–232.

¹⁴ Analýzu zpracoval, ačkoli prokazatelně věděl, že rakouské úřady zakázaly zahraničním vědcům provádět podobné rozборы. Vyplývá to z dopisu uloženého v SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 204, Jöns Jakob Berzelius Jiřímu Buquoyovi, Stockholm 19. 11. 1822. V Berzeliově pozůstalosti v Centru pro dějiny vědy (*Centrum för Vetenskapshistoria*) ve Stockholmu se zřejmě žádný Buquoyův dopis nedochoval. Srov. digitalizovaný lístkový katalog na <http://centrumdb.kva.se/brev/ipac/SearchForm.jsp> (přístup ověřen 17. března 2015).

¹⁵ Homeopatie je alternativní léčebná metoda, kterou na přelomu 18. a 19. století vyvinul německý lékař Samuel Hahnemann. Nezaměřuje se na léčbu konkrétních symptomů nemoci jako běžná medicína, ale pohlíží na člověka jako na jeden organický celek, který se snaží přivést léčbou zpět do ztracené rovnováhy. Při indikaci léků se řídí zásadou *similia similibus curentur* (léčba podobného podobným). Ke vzniku a charakteristice homeopatie srov. Christian LUCAE, *Homöopathie an deutschsprachigen Universitäten. Die Bestrebung zu ihrer Institutionalisierung von 1812 bis 1945*, Heidelberg 1998 (= Quellen und Studien zur Homöopathiesgeschichte 4), s. 20–22; Kathrin SCHREIBER, *Samuel Hahnemann in Leipzig. Die Entwicklung der Homöopathie zwischen 1811 und 1821: Förderer, Gegner und Patienten*, Stuttgart 2002 (= Quellen und Studien zur Homöopathiesgeschichte 8), s. 10–19. K receptu homeopatie v Českých zemích blíže Robert JÜTTE, *The Hidden Roots. A History of Homeopathy in Northern, Central and Eastern Europe*, Stuttgart 2006, s. 49–60; Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Elias Altschul a homeopatie na pražské lékařské fakultě ve druhé polovině 19. století*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 42, 2002, s. 75–83.

¹⁶ Srov. alespoň Georg von BUQUOY, *Zusammenstellung einiger Hauptmomente aus der Geotomie, Phytotomie und Zootomie... Ferner: Über die Methode in der Biologie überhaupt und namentlich über die Anwendung der Mathematik bei der Interpretation der Lebenserscheinungen; erläutert durch die Betrachtung der Hahnemannisch-Homöopathischen Heillehre...*, Leipzig 1820, s. 549–562; SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 205, Příspěvky k vlastnímu životopisu, fol. 85.

¹⁷ Homeopatie byla v Rakousku zakázána dekretem dvorské kanceláře z 13. října 1819. Zákaz byl zrušen až v roce 1837. K dekretu srov. Ch. LUCAE, *Homöopathie*, s. 64. K zákazu léčebné metody stručně též L. HLAVÁČKOVÁ, *Elias*, s. 75–76.

logů s Buquoyovým pojetím homeopatie zaujímá nejvýznamnější místo dopis od zakladatele oboru, doktora Samuela Hahnemanna (1755–1843).¹⁸ Je nezbytné upozornit alespoň na fakt, že Hahnemann měl několik výhrad k Buquoyovu pojetí.¹⁹ K recepci zájmu hraběte o homeopatii ještě uvedme, že v únoru 1821 obdržel jako upomínku na zajímavé konverzace během pobytu v Lipsku sbírku blíže nespecifikovaných věcí se vztahem k Samuelu Hahnemannovi (*Sammlung von Hahnemannia-ris*). Zaslal mu je spolu s dopisem německý ekonom, tou dobou generální konzul v Sasku, Adam Müller (1779–1829),²⁰ který sbírku sám připravil.²¹

Význam severočeských a saských kontaktů pro rozvoj Buquoyovy vědecké kariéry dokumentuje i dopis německého fyzika Ludwiga Wilhelma Gilberta (1769–1824).²² V textu profesor fyziky na lipské univerzitě lituje, že se s Buquoyem nesetkal v Lipsku osobně, ale dodává, že by ho rád navštívil v Červeném Hrádku, který leží nedaleko jemu známých Teplic.²³ Červený Hrádek a přilehlé okolí byly rozhodně pro německého fyzika lákavé, neboť si tam mohl prohlédnout Buquoyův barometr či parní stroj, o kterém mu hrabě referoval v dopise. Gilbert zmíněně vynálezy nechtěl vidět jen kvůli svému odbornému zaměření, zajímaly ho

¹⁸ Německý lékař Samuel Hahnemann proslul zejména formulováním alternativní lékařské metody, kterou nazval *Homöopathie* podle řeckých slov *homios* (podobný) a *páthos* (nemoc). Její principy začal aplikovat již v roce 1796, ale oficiálně byla představena až roku 1810 v knize *Organon der rationellen Heilkunde*. K jeho životu a působení blíže Robert JÜTTE, *Samuel Hahnemann. Begründer der Homöopathie*, München 2005.

¹⁹ SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 204, Samuel Hahnemann Jiřímu Buquoyovi, Leipzig 19. 3. 1821.

²⁰ Adam Müller, po roce 1826 rytíř von Nittersdorf, byl německý ekonom ovlivněný romantismem. Angažoval se též v diplomacii a politice v pruských a později i rakouských službách. K jeho životu a působení více Jakob BAXA, *Adam Müller. Ein Lebensbild aus den Befreiungskriegen und aus der deutschen Restauration*, Jena 1930.

²¹ Podle obsahu dopisu se lze domnívat, že šlo o novinové výstřižky, jež se týkaly zákazu Hahnemannovy praxe po neúspěšné léčbě maršála Karla I. Filipa ze Schwarzenbergu (1771–1820). Dopis není zařazen mezi odbornou korespondenci, ale k dopisům s úředníky, služebníky a známými. SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 175, inv. č. 967, sign. 257.31, Adam Müller Jiřímu Buquoyovi, Leipzig 4. 2. 1821. Adam Müller byl v okamžiku smrti maršála rakouským generálním konzulem v Sasku a zároveň i jediným oficiálním reprezentantem Rakouska v Lipsku. Jeho úkolem proto bylo sestavit kondukt, který měl Schwarzenbergovy ostatky dopravit do Čech. Srov. J. BAXA, *Adam*, s. 378–379. K homeopatické léčbě Karla I. Filipa ze Schwarzenbergu blíže Václav GRUBHOFFER, *Pod závojem smrti. Poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914*, České Budějovice 2014, s. 89–90.

²² Ludwig Wilhelm Gilbert vyučoval fyziku a matematiku na univerzitě v Halle, než získal roku 1811 profesuru fyziky v Lipsku. Od roku 1799 až do své smrti vydával odborné periodikum *Annalen der Physik*. Známa je i jeho cestovní příručka *Handbuch für Reisende durch Deutschland* z roku 1791. K jeho osobě srov. alespoň Eugen LOMMEL, *Gilbert, Ludwig Wilhelm*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie* Band 9, Leipzig 1879, s. 168.

²³ V Teplicích byl toho roku o Letnicích (17. 5. 1812). SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 204, Ludwig Wilhelm Gilbert Jiřímu Buquoyovi, Leipzig 10. 10. 1812.

i jako vydavatele významného odborného periodika *Annalen der Physik*. Navázaná spolupráce pokračovala i v následujících letech, o čemž svědčí nejen další z dopisů, ale i devět Buquoyových článků uveřejňovaných do roku 1821 v Gilbertově časopise.

Problematiku lomu světla a s ní související technické přístroje a jejich užití nekonzultoval Buquoy jen s výše zmíněným Goethem. Při svém pařížském pobytu v druhé polovině roku 1815 navštívil hrabě i Královskou observatoř, ve které mu astronom François Arago (1786–1853) předvedl přístroj k určení polarity světla.²⁴ Buquoye zaujal přístroj natolik, že si ho nechal ve Francii vyrobit a dovezl ho do Červeného Hrádku, kde ho využíval k měřením prováděným z pověření ředitele pražské klementinské hvězdárny Aloise Davida (1757–1836).²⁵ Dochovaná korespondence dokládá, že hrabě Buquoy měřil během zatmění Slunce 19. listopa-

du 1816 atmosférický tlak na barometru, teplotu vzduchu na teploměru s Réaumurovou stupnicí a polarizaci světla na přístroji sestrojeném podle návodu astronoma Araga.²⁶ Hrabě posledně zmíněný přístroj ve svém dopise důkladněji popsal, z čehož lze usuzovat, že nebyl Davidovi, potažmo domácí odborné veřejnosti stále ještě znám a že jeho použití bylo Buquoyovou iniciativou.²⁷

Hrabě Buquoy nenavazoval kontakty jen v Čechách či přilehlém Sasku. Sám přikládal největší vliv na svou vědeckou kariéru pobytu v Paříži v roce 1815, kam odjel prezentovat vlastní teorii o pohybu těles s proměnnou hmotností. Připravil přednášku pro matematicko-fyzikální sekci pařížského *Institut de France* a aktivně navazoval kontakty s francouzskou vědeckou obcí. Jeho spíše filozofické pojetí dynamiky nebylo v Paříži všeobecně přijato, hrabě se proto rozhodl nasměrovat své odborné snahy k metafyzickému

²⁴ Srov. deníkový zápis Jiřího Buquoye ze 4. 9. 1815 v Menso FOLKERTS – Gleb K. MICHAJLOV, *Graf Georg von Buquoy und die Dynamik der Systeme mit veränderlichen Massen. Die Reise eines böhmischen Grundherrn und Naturforschers nach Paris (1815)*, Augsburg 2010 (= Algorismus. Studien zur Geschichte der Mathematik und der Naturwissenschaften 74), zejména s. 142–143.

²⁵ Jedním z úkolů, které české vědě stanovila Královská společnost nauk, bylo vytvoření nové mapy Čech. Proto muselo dojít k novému astronomickému proměření významných míst v Čechách. David na úkolu systematicky pracoval od konce 18. století a nebylo výjimkou, že dílčí úkoly delegoval na některé další osoby. Srov. Milan HLINOMAZ – Lucie MILDORFOVÁ, *Alois Martin David (8. 12. 1757–28. 2. 1836). K 250. výročí narození nejvýznamnější vědecké osobnosti Tepelska*, Sborník muzea Karlovarského kraje 16, 2008, s. 123–140, zde s. 129.

²⁶ Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., Archiv AV ČR (AAV), Státní hvězdárna, kart. 32, inv. č. 162, sign. I.B.6, Jiří Buquoy Aloisi Davidovi, Nové Hradky 3. 10. 1816 a Praha 19. 11. 1816.

²⁷ Kontakt obou vědců pokračoval i nadále. Alois David využíval Buquoyovy pohostinnosti prokazatelně i v roce 1817 a 1819 během astronomicko-geodetického průzkumu okolí Červeného Hrádku. Srov. Aloys DAVID, *Geographische Ortsbestimmungen von Rothenhaus und den umliegenden Ortschaften*, Prag 1820, s. 108–112; AAV, Státní hvězdárna, kart. 33, inv. č. 162, sign. I.B.6, Alois David neznámému adresátovi [Jiřímu Buquoyovi], Červený Hrádek 16. 10. 1819.

vnímání světa.²⁸ Přes generalizující kritiku francouzské odborné komunity jako celku, kterou hrabě dlouho opakoval ve svých pracích, neignoroval v Paříži navázané kontakty alespoň s těmi členy *Institutu*, kteří s ním souhlasili. Matematik Pierre-Simon Girard (1765–1836) psal Buquoyovi dopis poměrně krátce po jeho odjezdu z Francie. Vyjádřil v něm sympatie k jeho teorii a připomněl, že s jeho závěry souhlasil i André-Marie Ampère (1775–1836)²⁹ v přednášce, kterou před členy pařížského *Institutu* přednesl.

Zajímal se rovněž o teorii vln Františka Josefa Gerstnera (1756–1832), kterou se snažil Buquoy ve Francii neúspěšně propagovat. Jejich korespondenční kontakt sporadicky pokračoval nejméně další čtyři roky.³⁰ Spolu s odpovědí na Girardův dopis napsal hrabě i chemikovi Josephu Louisi Gay-Lussacovi (1778–1850),³¹ se kterým debatoval o jedné z prací dánského

fyzika Hanse Christiana Ørstedta (1777–1851).³² Kontakt obnovil i s matematikem Josephem Gergonem (1771–1859), který ve svém rozsáhlém dopise uznale komentuje Buquoyovy v Paříži prezentované principy mechaniky a přiznává, že by rád – jako vydavatel *Annales de mathématiques pures et appliquées* – získal vědecké kontakty mimo Francii.³³ Udržované kontakty s francouzskými fyziky a matematiky po první Buquoyově cestě do Paříže lze, i přes vědecky závažná témata pojednaná v dopisech, chápat spíše jako dozvuky jeho snah o prosazení vlastního pohledu na mechaniku.

Ohlas odborné činnosti hraběte

Korespondence sloužila kromě udržování kontaktů také k jejich navazování a řešení organizačních záležitostí vědeckého života. Jiří Buquoy vstupoval do povědomí odborné veřejnosti od druhého desetiletí

²⁸ K Buquoyově cestě do Paříže v roce 1815 a teorii o pohybu těles s proměnnou hmotností blíže M. FOLKERTS – G. K. MICHÁJLOV, *Graf*, s. 77–107. Velmi cennou přílohou je zde kromě edice cestovního deníku i seznam Buquoyových vydaných prací a recenzí na ně.

²⁹ Francouzský fyzik André-Marie Ampère se zabýval zejména magnetismem a elektrodynamikou. Jako člen *Institut de France* přednesl 11. září 1815 souhlasný komentář s Buquoyovými výsledky v oblasti mechaniky. TAMTĚŽ, s. 97.

³⁰ SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 204, Pierre-Simon Girard Jiřímu Buquoyovi, Paris 18. 10. 1815; v dalším dopise z 8. 3. 1816 se vracel ještě k tématu Ampèrovy promluvy, zbylé dopisy 27. 11. 1817, 11. 10. 1818 a 1. 5. 1819 jsou dokladem o preposílání odborné literatury.

³¹ Významný francouzský chemik Joseph Louis Gay-Lussac formuloval zákon týkající se plynů, identifikoval jód jako nový chemický prvek a podílel se například na zjištění chemického složení vody. S Buquoyem se setkal poprvé 23. srpna 1815 v Paříži. Srov. zápis z toho dne v Buquoyově deníku. M. FOLKERTS – G. K. MICHÁJLOV, *Graf*, s. 124. K Gay-Lussacovu vědeckému působení Maurice CROSLAND, *Gay-Lussac. Scientist and bourgeois*, Cambridge 1978.

³² Vzácně se dochoval i koncept Buquoyova dopisu. TAMTĚŽ, Jiří Buquoy Josephu Louisi Gay-Lussacovi, Praha 20. 12. 1815 a Joseph Louis Gay-Lussac Jiřímu Buquoyovi, Paris 29. 1. 1816.

³³ TAMTĚŽ, Joseph Gergonne Jiřímu Buquoyovi, Nimes, s. d. [1816?]. Dopis zmiňuje i Luboš Nový, *K vědeckým zabráněním stykům Jiřího Buquoye (1781–1851)*, Dějiny věd a techniky 40, 2007, s. 1–11, zde s. 4.

19. století, kdy začaly vycházet jeho první knihy a články. Skutečnost, že jeho díla nezůstávala bez odezvy, dokládají některé z přijatých dopisů. Pozornost bude nyní zaměřena na vydavatele periodik, které hrabě Buquoy zaujal svou odbornou činností. Je třeba připomenout, že zaměření otiskovaných článků v časopisech často odráželo vědecký názor jejich vydavatelů, stávaly se jim jistou publikační platformou pro šíření a podporu vlastních názorových stanovisek.³⁴ S tím souvisela i vznikající rozsáhlá korespondence, skrze niž editoři časopisů oslovovali potenciální zájemce o publikování v jejich periodiku.

Již výše byl zmíněn zájem německého fyzika Gilberta o Buquoyovy články do *Annalen der Physik*. V devíti statích, které hrabě v tomto prestižním periodiku otiskl v letech 1813–1821, publikoval výsledky vlastního výzkumu týkající se pokusů s výrobou skla, lomu světelných paprsků, magnetismu a mechaniky.³⁵ V rubrice

Auszüge aus Briefen an den Herausgeber byly dokonce jako takzvané *Leserbriefe* uveřejněny části Buquoyových dopisů, což svědčí o předpokládaném vědeckém významu jejich debat.³⁶ Zájem o Buquoyovy práce projevil pro své *Annales de mathématiques pures et appliquées* i výše zmiňovaný člen pařížského *Institut de France* Joseph Gergonne. Právě s Gergonnovými *Annales* se chtěl srovnávat další z Buquoyových korespondentů, německý matematik August Leopold Crelle (1780–1855).³⁷ Crelle poslal v roce 1826 hraběti první číslo časopisu *Journal für die reine und angewandte Mathematik*, jehož byl vydavatelem.³⁸ V dopise o dva roky později vyjádřil potěšení nad ochotou hraběte publikovat v jím vydávaném periodiku, ale dodal, že vzhledem k velkému zájmu o totéž ze strany mnoha dalších vědců může otištění zasláního článku trvat velmi dlouho.³⁹ Buquoy v tomto periodiku nakonec nic nevydal.

.....
³⁴ Praxi naznačil již Wolfgang ECCARIUS, *August Leopold Crelle als Herausgeber des Crelleschen Journals*, *Journal für die reine und angewandte Mathematik* 286/287, 1976, s. 5–25, zde s. 5–9. Časopisy často vstupovaly do obecného povědomí přímo pod jménem svého vydavatele (například *Crelles Journal pro Journal für die reine und angewandte Mathematik*).

³⁵ Srov. alespoň bibliografii Buquoyových článků z *Annalen der Physik* v M. FOLKERTS – G. K. MICHAJLOV, *Graf*, s. 200–201.

³⁶ Ludwig Wilhelm GILBERT, *Auszüge aus Briefen an den Herausgeber – Von Hrn. Grafen G. von Bucquoy*, *Prag im März 1813*, *Annalen der Physik*, 1813, Band 44, s. 106–108; TÝŽ, *Graf Buquoy an Herrn Doctor und Professor Gilbert in Leipzig*, *Annalen der Physik*, 1821, Band 67, s. 202–203.

³⁷ August Leopold Crelle se odborně zabýval převážně matematikou. Zaměřoval se zejména na uplatňování matematických poznatků v praxi a do dějin oboru vstoupil díky svým zjištěním týkajících se geometrie trojúhelníku. K hodnocení jeho činnosti srov. W. ECCARIUS, *August*, s. 6n.

³⁸ SOA v Treboni, RA Buquoyů, kart. 204, August Leopold Crelle Jiřimu Buquoyovi, Berlin 24. 3. 1826. K jejich kontaktu stručně též L. Nový, *K vědeckým zabraněním stykům*, s. 4. Při této příležitosti je nutné připomenout, že matematika byla ještě v první polovině 19. století úzce spjata s dnes již často samostatnými obory. Crellov časopis otiskoval studie týkající se matematické analýzy, geometrie, mechaniky a praktické aplikace matematických poznatků například v optice, termice, hydraulice, akustice, geografii či geodézii. Srov. W. ECCARIUS, *August*, s. 16.

Nejvýznamnější publikační platformou pro Buquoyovy články byl časopis *Isis, oder Encyclopädische Zeitung* vydávaný filozofem a přírodovědcem Lorenzem Okenem (1779–1851) v Jeně.⁴⁰ Časopis byl otevřený různým vědeckým směrům a Buquoy v něm v letech 1822–1847 vydal 117 kratších článků, jež přibližují jeho vlastní názory z filozofie, matematiky či ekonomie.⁴¹ Pouhé dva dochované dopisy jsou jistě jen torzem vzájemné komunikace, ale přesto svědčí o blízkém vztahu těchto filozofů. Kromě marginálních záležitostí, které se týkají problémů při otiskování některých Buquoyových článků,⁴² ukazují dopisy na jedno závažnější téma. Oken

založil v Lipsku roku 1822 *Gesellschaft deutscher Naturforscher und Aerzte*, která měla podporovat bádání v přírodních vědách při každoročních setkáních vědců (*Versammlungen*) v různých německých městech.⁴³ Z Okenova dopisu z ledna 1827 je zřejmé, že Jiří Buquoy navrhoval připravit setkání v Praze. Německý filozof ho ujišťoval, že se tomu nebrání, jen pokud nebude rakouská vláda proti. Dále naznačil, že lokalitu pro dvě následující setkání již domluvil s Kašparem Šternberkem (1761–1838).⁴⁴ Hrabě Šternberk byl na organizaci *Versammlungen* z českých vědců zainteresován patrně nejvíce, sám se také pokoušel o uspořádání shromáždění

.....
³⁹ V dopise je tužkou zatržena část o možném prodlení v otištění článku. Zda ji zatrhl přímo Buquoy, zřejmě není, ale mohla by být důvodem, který hraběte odradil od publikování v tomto periodiku. SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 204, August Leopold Crelle Jiřímu Buquoyovi, Berlin 5. 11. 1828.

⁴⁰ Lorenz Oken byl ovlivněn naturfilozofií Friedricha Wilhelma Schellinga (1775–1854), kontakty udržoval i s Goethem. Jeho měsíčník *Isis* vycházel v Jeně v letech 1817–1848 nejprve jako *Isis oder Encyclopädische Zeitung*, později s podtitulem *encyclopädische Zeitschrift, vorzüglich für Naturgeschichte, vergleichende Anatomie und Physiologie*. Uveřejňované články se týkaly především vědy, ale také politiky a společenského dění. K vydávání časopisu blíže Klaus SCHÄFFNER, *Lorenz Oken – ein biographisches Profil*, in: Dietrich von Engelhardt – Jürgen Nolte, *Von Freiheit und Verantwortung in der Forschung. Symposium zum 150. Todestag von Lorenz Oken (1779–1851)*, Stuttgart 2002, s. 130–137, zvláště s. 131–134.

⁴¹ Soupis uveřejněných článků uvádí M. FOLKERTS – G. K. MICHAJLOV, *Graf*, s. 201–212.

⁴² Článek *Neue Wärmetheorie* nemohl být otištěn kvůli svému rozsahu najednou, ale byl vydán ve třech částech v roce 1825. Potíže činily typografům také matematické rovnice v Buquoyových člancích. SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 204, Lorenz Oken Jiřímu Buquoyovi, Jena 3. 10. 1824; TAMTÉŽ, Lorenz Oken Jiřímu Buquoyovi, Dresden 5. 1. 1827.

⁴³ K setkávání vědců srov. Marianne KLEMUN, *Natural Science and Geology as a Medium of Integration: The Versammlung deutscher Naturforscher und Ärzte in Prague 1837 and the Meetings of German Natural Scientists and Physicians during the „Vormärz“ (1822–1848)*, *Centaurus. An International Journal of the History of Science and its Cultural Aspects* 48, 2006, s. 284–297, zde s. 286–289.

⁴⁴ Hrabě Kašpar Šternberk nejprve nastoupil církevní dráhu v Bavorsku, ale později u něj převážily vědecké zájmy. Odborně se věnoval botanice, paleobotanice a geologii. Navázal kontakty s evropskými vědci a významně se podílel na založení Vlasteneckého muzea v Čechách. K jeho osobnosti a veřejnému působení Jiří MAJER, *Kašpar Šternberk*, Praha 1997. K interpretaci Šternberkových odborných zájmů I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 427–445.

v hlavním městě Českého království, ale dlouhodobě narážel na problémy s rakouskou vládou.⁴⁵ Osobní angažovanost hraběte Buquoye na pořádání shromáždění vědců a lékařů v Praze je důležitým dokladem jeho snah o podporu vědy také v rakouské monarchii.

S kulturním a potažmo vědeckým životem v Čechách souvisí rovněž jediný dopis od ženy, který se dochoval mezi přijatou odbornou korespondencí. V polovině prosince 1823 poslala hraběti ediční plán svého časopisu německá spisovatelka a editorka Karoline von Woltmannová (1782–1847).⁴⁶ Ta vydávala v té době v Praze spolu s Wolfgangem Adolphem Gerlem (1781–1846) časopis *Der Kranz, oder: Erholung für Geist und Herz*. Periodikum bylo pod touto redakorskou dvojicí zaměřeno kromě otiskování původních

básní také na zprávy z vědy, populárně-naučné články o dějinách i jiné „*raisonnirrende Aufsätze*“.⁴⁷ Autorkou některých populárně-naučných článků byla sama Woltmannová. Pravděpodobně právě díky těmto článkům navazovala kontakty také s vědci. V dopise Buquoyovi svým jménem a jménem spoluredaktora Gerleho apeluje na hraběte, aby pro další ročník časopisu připravil článek o svých vědeckých aktivitách. Prosí ho zároveň, aby doporučil časopis manželce.⁴⁸ Lze se domnívat, že hraběte Buquoye oslovila Woltmannová díky jeho známosti s Goethem, neboť v časopise dávala prostor zejména lidem z okruhu tohoto německého přírodovědce a básníka.⁴⁹ Mezi odběrateli časopisu figurovala od začátku jména členů vyšší šlechty, a i když se skladba abonentů později proměnila,⁵⁰ z dopisu redaktor-

⁴⁵ První setkání přírodovědců a lékařů v rakouské monarchii se po složitých jednáních podařilo uspořádat v roce 1829 ve Vídni, v Praze až v roce 1837. Ke Šternberkově roli v organizaci *Versammlungen* obšírněji J. MAJER, *Kašpar*, s. 125–130; K pražskému setkání též M. KLEMUN, *Natural Science*, s. 289–291.

⁴⁶ SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 204, Karoline von Woltmannová Jiřímu Buquoyovi, Praha 15. 12. 1823. Karoline von Woltmannová byla německá spisovatelka, překladatelka a editorka. V roce 1813 se s manželem, historikem Karlem Ludwigem von Woltmannem (1770–1817), přestěhovala do Prahy. Kromě editorské práce v časopise *Der Kranz* vydala například sbírku českých pohádek (*Volkssagen der Böhmen*, 1815; *Neue Volkssagen der Böhmen*, 1821). Lidové pohádky vydával i její spolupracovník Wolfgang Adolph Gerle. K Woltmannové srov. alespoň Max MENDHEIM, *Woltmann, Karoline von*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie* Band 44, Leipzig 1898, s. 190–191.

⁴⁷ Dějinám časopisu *Der Kranz*, který vycházel v Praze pouze v letech 1820–1824, se podrobněji věnoval Michael Wögerbauer. Své poznatky později shrnul ve studii Michael WÖGERBAUER, *Die Geschichte der Prager Zeitschrift „Der Kranz“ (1820–1824) und das Scheitern ihrer Nachfolgerprojekte „Elpore“, „Der Pilger“ und „Bohemia“*, Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 45, 2004, s. 132–165, k podobě časopisu pod redakcí Gerleho a Woltmannové srov. s. 156–158.

⁴⁸ SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 204, Karoline von Woltmannová Jiřímu Buquoyovi, Praha 15. 12. 1823. Snaha Woltmannové vyšla zřejmě naprázdno. Hrabě Buquoy v periodiku nic nevydal. Nefiguruje ani ve třech dochovaných seznamech abonentů, které byly otištěny v časopise v roce 1822.

⁴⁹ Inklinaci Woltmannové k názorovým stoupencům Goetheho uvádí M. WÖGERBAUER, *Die Geschichte*, s. 145.

⁵⁰ Mezi odběrateli figurovala původně jména hrabat Auersperg, Chotek, Clam-Gallas, Dietrichstein, Kinsky a dalších. Později vyzoroval Michael Wögerbauer „poměšťanství“ (*Verbürgerlichung*) časopisu. Srov. TAMTÉŽ, s. 139 a 150–151.

ky Woltmannové hraběti Buquoyovi je zřejmá snaha udržet si či získat šlechtické předplatitele a případně i přispěvatele.

Distribuce knih

Vstoupit do povědomí vědecké komunity se hrabě rozhodl i jiným výrazným způsobem. Korespondence ukazuje, že pro mnohé učence bylo prvním impulsem k napsání dopisu Jiřímu Buquoyovi obdržení jeho knihy. Hrabě se rozhodl šířit své myšlenky distribucí vlastních knih ve větším měřítku nejpozději v roce 1815 ve spolupráci s lipským vydavatelstvím Breitkopf & Härtel.⁵¹ Je nezbytné podotknout, že Buquoy byl v té době již autorem několika článků a knih; vědecké obci nebyl tedy zcela neznámý. V této souvislosti je třeba připomenout, že se v první polovině

19. století rychle rozšiřovala čtenářská základna a rostl tedy i počet potenciálních zájemců o Buquoyovy práce.⁵² Nový způsob rozšiřování názorů hraběte není třeba spojovat jen se snahou o zefektivnění distribuce vlastních prací, ale též se změnou Buquoyova vědeckého zaměření po návštěvě Paříže.⁵³ Volba vydavatelství v Lipsku mohla souviset s lepší organizací tamního trhu oproti rakouskému, s mírnější cenzurou v Sasku či jen s Buquoyovou nedůvěrou v rakouskou monarchii.⁵⁴ Důležité je rovněž připomenout, že lipská vydavatelství byla nejpozději od druhé poloviny 18. století důležitým centrem nejen obchodu s knihami, ale v jisté míře i zprostředkovateli korespondenčních kontaktů a výměn rozličných artefaktů mezi vědci.⁵⁵

⁵¹ Přestože nebylo vydavatelství Breitkopf & Härtel v této době ještě tematicky vymezené (na hudbu se začalo orientovat až po polovině 19. století), už v roce 1823 nabádalo hraběte, aby se odborně věnoval i hudbě. SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 204, H. C. Härtel Jiřímu Buquoyovi, Lipsko 21. 1. 1823. Ke specializaci německých vydavatelství srov. Reinhard WITTMANN, *Geschichte des deutschen Buchhandels*, München 1991, s. 245–246.

⁵² Německý literární historik Reinhart Wittmann mluví v tomto kontextu dokonce o čtenářské revoluci (*Leserevolution*), kterou spojuje s proměnou společenského uspořádání. Rozrušením struktur hierarchicky uspořádané společnosti došlo podle jeho názoru k rapidnímu nárůstu čtenářů mezi středními vrstvami. Srov. ТАМТÉЖ, s. 230. Nárůst knižní produkce na přelomu 18. a 19. století je v historiografii dáván i do souvislosti s proměnou způsobu čtení textů. Stále oblíbenější se mělo stávat extenzivní (letmé) čtení, namísto intenzivního (soustředěného). Srov. Peter BURKE, *Společnost a vědění. Od Gutenberga k Diderotovi*, Praha 2007, s. 202; Zdeněk ŠIMEČEK – Jiří TRÁVNÍČEK, *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*, Praha 2014, s. 156–158.

⁵³ Hrabě evidentně chtěl dát odborné komunitě najevo změnu svého badatelského zaměření. K proměně Buquoyových zájmů blíže M. MORAWETZ, *Jádro*, s. 29n.

⁵⁴ Také čeští vlastenci považovali za důležitou součást národní identity vědecké práce, a proto se snažili se svými knihami proniknout na lipský, respektive německý trh. K rozdílu mezi lipským a rakouským knižním trhem stručně Z. ŠIMEČEK – J. TRÁVNÍČEK, *Knihy*, s. 152–153. K ceně v německých zemích R. WITTMANN, *Geschichte*, s. 208–210. Svůj nesouhlasný postoj k omezování svobodného bádání v rakouské monarchii zaznamenal Jiří Buquoy v nevydané části své autobiografie. SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 205, inv. č. 979, sign. 257.34 (Příspěvky hraběte k vlastnímu životopisu), fol. 83–84.

⁵⁵ K. LAMBRECHT, *Gelehrte Briefe*, s. 311. Ke knižnímu trhu v německých a českých zemích sledovaného období srov. R. WITTMANN, *Geschichte*, s. 201–235; Z. ŠIMEČEK – J. TRÁVNÍČEK, *Knihy*, s. 113–172.

Hrabě Buquoy se rozhodl prostřednictvím vydavatelství Breitkopf & Härtel zasílat své práce na adresy vybraných vzdělanců. Z této propagační akce se kromě dopisů dochovaly i stvrzenky osobností a institucí o obdržení děl, díky nimž lze rekonstruovat síť odběratelů Buquoyových knih.⁵⁶ Spolu s knihou dostávali příjemci nejprve ručně psaný lístek z vydavatelství, který bylo potřeba poslat zpět jako potvrzení o převzetí knihy či souboru knih. S narůstajícím počtem rozesílaných prací začalo vydavatelství tisknout dopisy, ve kterých sdělovalo, že z nařízení *hraběte Buquoye z Prahy* mají tu čest zaslat jim výtisk jeho knihy (zpravidla jeden až tři exempláře) a prosí o potvrzení jejího obdržení. Pod textem dopisu byl lístek potvrzující převzetí (*Empfangscheine*), který stačilo odtrhnout a podepsaný a datovaný poslat zpět. Vrcholem efektivnosti vydavatelství Breitkopf & Härtel byl tištěný seznam nejprve třinácti, postupem času až osmnácti Buquoyových prací, který spolu s průvodním dopisem mohli dostat příjemci v roce 1823 a 1825.⁵⁷

První knihy, které byly prostřednictvím vydavatelství šířeny, se vztahovaly k Buquoyovým rovnicím pro výpočet pohybu těles s proměnnou hmotností. Začaly být distribuovány již krátce před odjezdem hra-

běte do Francie, kde se chystal stejné téma prezentovat. Mezi příjemci figurují jména výhradně německých matematiků a fyziků, tedy potenciálních zájemců o témata, o nichž práce pojednávají.⁵⁸ Obdobně tomu bylo i u knihy *Theorie der Nationalwirtschaft*, která byla záhy rozesílána, a rovněž i při expedicích dalších děl. Ve stvrzenkách o přijetí knih se neobjevuje žádné jméno tak často, abychom mohli mluvit o výběru příjemců na základě osobních sympatií či z nějakého podobného důvodu. Zdá se tedy, že rozhodujícím kritériem pro výběr adresátů knih byla jejich publikační činnost. Zda výběr provádělo lipské vydavatelství či přímo hrabě není zřejmé, jisté ale je, že byl jejich seznam neustále inovován podle obsahu aktuálních titulů. Geografický prostor, který chtěl Buquoy šířením svých prací obsáhnout, byl definován znalostí jazyka knih, tedy němčinou. Jazykovou výjimkou je pouze kniha *Exposition d'un nouveau principe général de Dynamique* vydaná u příležitosti Buquoyovy pařížské cesty v roce 1815. Knihu obdrželo v roce jejího vydání patnáct německých přírodovědců a ve dvacátých letech byla knihkupectvím nabídnuta dalším případným zájemcům, ovšem s minimálním ohlasem.⁵⁹

Nikoli jazykovou, ale geografickou výjimkou zde potom představuje rakouská

⁵⁶ Dochované stvrzenky dokládají 2169 rozeslaných knih mezi lety 1815–1831. SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 202, inv. č. 975 (Stvrzenky vědeckých institucí a osobností o příjmu Buquoyových vědeckých prací).

⁵⁷ TAMTÉŽ, 1823, fol. 5–12; TAMTÉŽ, 1824–1826, 1829/1830, fol. 180.

⁵⁸ TAMTÉŽ, 1815, fol. 1–31.

⁵⁹ V roce 1823 mělo o knihu zájem ještě dvacet z padesáti devíti oslovených zájemců (34 %), při druhé nabídce v roce 1825 již jen dvanáct z devadesáti jednoho osloveného (13 %). SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 202, inv. č. 975, 1815; TAMTÉŽ, 1824–1826, 1829/1830.

monarchie, ke které hrabě nechoval příliš sympatií zejména kvůli omezování svobodného bádání cenzurou.⁶⁰ Dochované stvrzenky dokládají jen velmi malý počet recipientů prací v Rakousku.⁶¹ Kromě vzdělávacích ústavů v tehdy uherské Kluži dostali knihy už jen někteří vojáci a nižší úředníci ve Vídni. Jedinou výraznou osobností mezi nimi je tou dobou v Rakousku působící německý ekonom Adam Müller, který obdržel nejprve třetí dodatek k Buquoyově knize *Theorie der Nationalwirtschaft* a upozornil, že předchozí části nedostal. Posléze mu byly poslány i zbylé knihy.⁶²

Pohnutky, které hraběte vedly k adresnému rozesílání vlastních publikací, lze blíže nahlédnout díky jeho dochovaným autobiografickým zápiskům. Buquoy v nich poznamenává, že kniha *Anregungen für philosophisch-wissenschaftliche Forschung und dichterische Begeisterung*, jejíž pouhých 325 exemplářů nechal v roce 1825 vytisk-

nout ve vydavatelství Breitkopf & Härtel, nebyla od počátku určena pro knižní trh. Ve snaze vyhnout se pravidlům cenzury se rozhodl distribuovat svou zásadní knihu mezi potenciální zájemce přímo.⁶³ Knihy rozeslal akademiím, učeným společnostem, veřejným knihovnám i vynikajícím učencům *vyjma těch ze země Obskurantismu*, tedy z rakouského císařství.⁶⁴ Knihy obdržely významné instituce a vědecké osobnosti z německých zemí, výjimečně i ze Švýcarska či Nizozemí, po jednom výtisku odeslal i blíže neurčenému adresátovi do Londýna a univerzitní knihovně do Paříže.⁶⁵

S rostoucím počtem vydaných Buquoyových knih byla, jak již bylo naznačeno výše, změněna strategie jejich distribuce. Tištěné seznamy knih nedostávali v tomto případě konkrétní jedinci, ale práce distribuovali knihkupci vybraných měst. Ti byli také požádáni, aby předali potenciálním zájemcům informaci z průvodního dopisu.

⁶⁰ K cenzuře předběžného období v Rakousku srov. Julius MARX, *Die österreichische Zensur im Vormärz*, München 1959, s. 59–64; Z. ŠIMEČEK – J. TRÁVNÍČEK, *Knihy*, s. 125–132.

⁶¹ Z 2 169 rozesílaných knih v letech 1815–1831 jich jen 238 (11 %) putovalo mimo německé státy. Mezi knihami, které Buquoy nechal rozeslat rovnou konkrétním osobnostem (nikoli přes nabídku knihkupců) je stvrzenkami doloženo 95,6 % do německých zemí, do rakouské monarchie jen 1,1 % knih (11 kusů). SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 202, inv. č. 975.

⁶² Stvrzenky od Adama Müllera jsou uloženy v SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 202, inv. č. 975, 1815–1818, fol. 6, dále fol. 27 a 39.

⁶³ Tím se ovšem cenzurním pravidlům nevyhnul, neboť ta nařizovala rovněž kontrolu rukopisů určených pro zahraniční knižní trh. K této epizodě stručně též E. HIRSCH, *Graf*, s. 59. K cenzuře srov. J. MARX, *Die österreichische Zensur*, zejména cenzurní nařízení z 14. 9. 1810 na s. 73–76; Z. ŠIMEČEK – J. TRÁVNÍČEK, *Knihy*, s. 128.

⁶⁴ SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 205, inv. č. 979, sign. 257.34 (Příspěvky hraběte k vlastnímu životopisu), fol. 83–84.

⁶⁵ Kniha byla distribuována již před datem oficiálního vrození (1825), první příjemci ji obdrželi už v listopadu 1824. Další vlna rozesílání přišla po jejím druhém vydání v roce 1827. SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 202, inv. č. 975.

V dopise vydavatelství sdělovalo, že jedná z pověření hraběte Buquoye, který „se rozhodl zcela zdarma rozšířit své knihy na univerzity, akademie, vyšší vzdělávací ústavy, učené společnosti, vědecké spolky, veřejné i jiné knihovny a zvláště mezi muže, kteří se zajímají o jeho vědecká bádání.“⁶⁶ Na přiloženém seznamu knih měly být od pověřeného knihkupce označeny žádané knihy, jejich počet a konečný adresát. Je zajímavé sledovat, jak na předloženou nabídku oslovené instituce a osobnosti vědeckého života reagovaly. Někteří ze sto padesáti zájemců žádali o téměř všechny nabízené knihy, jiní skromněji vybírali tituly s ohledem na oblast vlastního zájmu. Cílovou destinací Buquoyových knih nebyly tentokrát již jen německé státy. Po knihách byla poptávka také v nizozemských a švýcarských městech, trochu netypicky byly nabízeny i ve Vídni. Zájem zde ale projevil jen několik nižších úředníků, vojáků a lékařů, a to ještě jen o pětinu nabízených publikací.⁶⁷

Někteří z recipientů neposlali jen požadované potvrzení o převzetí knih, ale rozhodli se poděkovat Jiřímu Buquoyovi

dopisem. Nyní lze na chvíli odhlédnout od učenců, se kterými se hrabě již znal, a zaměřit se na reakce těch nově oslovených. Z jejich dopisů je cítit překvapení a často přemýšlejší, odkud je hrabě zná.⁶⁸ S díky za obdržené knihy posílali někdy darem své práce, v čemž ovšem nelze primárně spatřovat snahu o rozšiřování vlastních názorů jako u Buquoye. V první řadě jde spíše o formu poděkování za totéž, i když jistě s vědomím, že takto šíří i vlastní myšlenky.⁶⁹ To potvrzuje i skutečnost, že část z Buquoyových korespondentů využila navázaného kontaktu k prezentaci vlastních zájmů a vědeckých výsledků. Někteří příjemci se v dopise vyjádřili i k obsahu obdržených knih. Například německý filozof, Hegelův žák Karl Rosenkranz (1805–1879) podotkl, že zná některé Buquoyovy knihy a přiznal, že na něj mají vliv, chválil také jeho kontemplativní básně.⁷⁰ Karl Leberecht Krutzsch (1772–1852), profesor na *Königlich Sächsischer Forstakademie*, ujišťoval Buquoye, že si jeho práci váží a čte jeho články v jenském periodiku *Isis*.⁷¹ Pozitivní reakce sice převažovaly, ale kupříkladu německý národohospodář Johann Friedrich

⁶⁶ ТАМТÉŽ, vydavatelství Breitkopf & Härtel knihkupcům, Leipzig prosinec 1823.

⁶⁷ SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 202, inv. č. 975, 1824–1826, 1829/1830, fol. 178 a fol. 217.

⁶⁸ Vtipně reagoval německý lékař Ferdinand August von Ritgen. Neměl prý tušení, odkud by o něm hrabě mohl vědět, snad prý jedině od Boha. Jistě tedy podle něj musí existovat nějaká *santa propaganda*, která hraběte na Ritgenova díla přivedla. SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 204, Ferdinand August von Ritgen Jiřímu Buquoyovi, Giessen 8. 5. 1826.

⁶⁹ V tomto kontextu zaujme dopis historika Heinricha Ludena (1778–1848), který Buquoye naopak vyzývá, aby si jeho práce předplatil. ТАМТÉŽ, Heinrich Luden Jiřímu Buquoyovi, Jena 28. 12. 1824.

⁷⁰ Rosenkranz v dopise zmiňuje, že dokonce vlastní Buquoyův obraz a několikrát se pohyboval kolem Buquoyského paláce v Praze s vědomím, že v něm hrabě žije. ТАМТÉŽ, Karl Rosenkranz Jiřímu Buquoyovi, Halle 28. 6. 1830.

⁷¹ ТАМТÉŽ, Karl Leberecht Krutzsch Jiřímu Buquoyovi, Tharandt 11. 6. 1830.

Eusebius Lotz (1771–1838) odmítal Buquoyovu matematickou metodu v národním hospodářství⁷² nebo lékař Ferdinand August von Ritgen (1787–1867) kritizoval Buquoyovu vlastní terminologii.⁷³ Kontakty navázané darováním knih byly často jen krátkodobé, v některých případech mohly pokračovat jinou formou, například osobním setkáním, jak Buquoyovi navrhovali filozofové Johann Friedrich Herbart (1776–1841)⁷⁴ nebo Karl Friedrich Bachmann (1785–1855).⁷⁵

Závěr

Dochované dopisy a stvrzenky o obdržení děl Jiřího Buquoye jsou důležitým dokladem o vytváření sítě jeho odborných kontaktů, o jeho snaze prosadit se mezi členy vědecké obce a o roli, kterou v ní posléze hrál. Hrabě se snažil své myšlenky zprostředkovávat širšímu publiku od druhého desetiletí 19. století. Vhodným prostředkem mu k tomu byly navazované osobní kontakty, korespondence s učiteli a distribuce vlastních prací.

Zkoumané prameny dokládají jeho aktivní navazování kontaktů zejména v seвероčeských lázeňských městech, přilehlém Sasku a přímo i nepřímo poukazují na význam zámku v Červeném Hrádku v tomto procesu. Pro jeho výhodnou polohu mohl hrabě využívat toto sídlo nejen jako výchozí bod pro cesty do zmíněných lokalit, svou roli sehrával i jako místo vědeckého bádání s odpovídajícím zázemím. O osobních setkáních a diskusích hraběte s vědci víme díky navazující korespondenci, která je doložena i po jeho cestě do Paříže, kde prezentoval vlastní pohled na mechaniku.

S navázanými kontakty, ale již také s prvními publikovanými knihami a články zaznamenal hrabě zájem o své názory u vydavatelů některých francouzských a německých periodik. Tato skutečnost je dokladem o respektování jeho vědeckých výsledků v těchto zemích a také o jeho faktickém vstupu do vědeckého života. Téměř zanedbatelný zájem o Buquoyovy myšlenky v habsburské monarchii lze snad spojovat s malou obeznameností tamějších

⁷² TAMTĚŽ, Johann Friedrich Eusebius Lotz Jiřímu Buquoyovi, Coburg 5. 8. 1819.

⁷³ Kromě specifické terminologie se mu Buquoyovy knihy líbily. K dějinám vědeckého života je zajímavé uvést, že se Ritgen zabýval fosíliemi a ptal se Buquoye, jestli by mu nějaké neopatřil. TAMTĚŽ, Ferdinand August von Ritgen Jiřímu Buquoyovi, Giessen 8. 5. 1826. Od výzkumu pánevních kostí dinosaurů se Ritgen dostal až k porodnictví a nakonec proslul jako významný gynekolog a zakladatel německé porodnické školy. K jeho kariéře stručně Jost BENEDUM, *Ritgen, Ferdinand August Maria Franz von*, in: *Neue Deutsche Biographie* Band 21, Berlin 2003, s. 647–648.

⁷⁴ SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 204, Johann Friedrich Herbart Jiřímu Buquoyovi, Königsberg 28. 12. 1829. Německý filozof Herbart se proslavil zejména systémem pedagogiky. Jeho názory byly v Čechách recipovány od třicátých let 19. století. Herbartovi a recepci jeho myšlení se věnoval Ivo TRETERA, *J. F. Herbart a jeho stoupenci na pražské univerzitě*, Praha 1989.

⁷⁵ SOA v Třeboni, RA Buquoyů, kart. 204, Karl Friedrich Bachmann Jiřímu Buquoyovi, Jena 29. 12. 1817. V době kontaktu s Buquoyem nebyl Bachmann ještě příliš známý. Později vzbudil pozornost kritikou Hegelovy filozofie. Blíže Arthur RICHTER, *Bachmann, Karl Friedrich*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie* Band 1, Leipzig 1875, s. 753–754.

učenců s jeho pracemi, případně s malou atraktivností pojednávaných témat v této zemi. Specifickým způsobem, kterým se Buquoy rozhodl vstoupit mezi vědeckou komunitu, bylo rozeslání vlastních knih potenciálním zájemcům. Z dochovaných dopisů a stvrzenek je patrné, že hrabě věnoval svá díla stovkám odborníků z německých zemí, výjimečně i z jiných oblastí. Nápadné je upozadění rakouské monarchie, za čímž lze vidět neochotu hraběte podrobovat své knihy cenzuře. Kritériem pro výběr adresátů prací byla nejpravděpodobněji jen jejich odborná erudice, nezdá

se, že by v rozhodování hrály roli jiné aspekty jako společenský stav, náboženské vyznání či pozice ve vědecké komunitě. Zasláním knih vzbudil Buquoy zájem u některých učenců a podnítil tím další vzájemnou výměnu publikací i názorů.

Dochované dopisy a stvrzenky o obdržení jeho děl dokládají, že se hraběti podařilo navazováním osobních i korespondenčních kontaktů zaujmout částečně francouzskou, ale zejména německou vědeckou obec, stát se jejím respektovaným členem a diskusním partnerem ve vybraných odborných otázkách.

Michal Morawetz

Der Briefwechsel des Grafen Georg Buquoy mit europäischen Wissenschaftlern

Die Studie interpretiert die fachbezogene Korrespondenz des Grafen Georg Buquoy (1781-1851) als Kommunikationsmedium, durch das er sich seit dem zweiten Dezenium des 19. Jahrhunderts bemühte, in die Kenntnis der Wissenschaftsgemeinde vorzudringen. Die erhaltenen Briefe legen ein Zeugnis von regem Anknüpfen von Kontakten, besonders in den nordböhmisches Kurorten und im angrenzenden Sachsen, ab und verdeutlichen die Bedeutung des Schlosses Červený Hrádek/Rothenhaus, das nicht nur als geeigneter Ausgangspunkt für die Reisen in die bereits erwähnten Lokalitäten, sondern auch als Forschungsort mit entsprechender Ausstattung in diesem Prozess diente. Das Interesse der französischen Forschergemeinde an Buquoy's Ideen und Gedanken lässt sich dank der nach seiner Reise nach Paris entstandenen Korrespondenz belegen, in der er seine eigenen Betrachtungen zur Mechanik an den Tag legte.

Mit den angeknüpften Kontakten und mit den ersten veröffentlichten Büchern und Artikeln weckte der Graf bei den Verlegern einiger französischer und deutscher Fachzeitschriften Interesse an seine Anschauungen. Dies ist ein Beleg dafür, dass sich die Ergebnisse seiner Forschung in diesen Ländern großen Ansehens erfreuten und dass er dadurch die Welt der Wissenschaft tatsächlich auch betrat. Die erschlossenen Quellen weisen dagegen darauf hin, dass in der Habsburgermonarchie Buquoy's Ideen und Gedanken kaum Beachtung geschenkt wurde, was daran liegen mag, dass die dortigen Forscher und Wissenschaftler seine Arbeiten kaum kannten oder die behandelten Themen in diesem Land nicht so attraktiv waren.

Einen ganz besonderen Weg, durch den Buquoy in die Wissenschaftsgemeinde vorzudringen wollte, stellte die Versendung von eigenen Büchern an potentielle Interessenten dar. Aus den erhaltenen Briefen und Empfangsscheinen geht hervor, dass der Graf seine Arbeiten Hunderten von Forschern im Römisch-Deutschen Reich, ausnahmsweise in anderen Ländern, gewidmet hatte. Ganz auffällig ist die Zurücksetzung der Habsburgermonarchie, was auf den Unwillen des Grafen hindeutet, seine Bücher zur Prüfung vorlegen zu müssen. Das einzige Kriterium für die Wahl der Empfänger war nur ihre wissenschaftliche Bildung. Durch die Versendung von Büchern wollte er bei einigen Gelehrten Interesse wecken und sie dadurch zum weiteren Ideen- wie auch Bücheraustausch anregen.

Der Briefwechsel ist ein Beleg dafür, dass es dem Grafen durch das Anknüpfen von persönlichen wie auch schriftlichen Kontakten gelang, die französische und besonders dann die deutsche Forschergemeinde anzusprechen, zu ihrem angesehenen Mitglied und zu einem Gesprächspartner in ausgewählten fachbezogenen Fragen zu werden.

KEY WORDS:

Georg Buquoy; history of communication; scientific correspondence; scientific community; distribution of books.